

Wstęp

Zmiany w kształceniu uczniów z niepełnosprawnością dokonują się dzisiaj pod hasłem integracji. Coraz więcej uczniów z różnymi deficytami uczy się wraz z pełnosprawnymi kolegami w szkołach ogólnodostępnych. Choć zjawisko to można obecnie uznać za powszechne (wg danych GUS liczba dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach ogólnodostępnych osiągnęła w roku szkolnym 2011/2012 64,5 tys.¹), nie oznacza to bynajmniej, że nauczanie w takiej formie przebiega w sposób najbardziej pożądany dla uczniów szkół ogólnodostępnych (niepełnosprawnych i pełnosprawnych). Z tego powodu prac, w których podejmowane jest zagadnienie kształcenia osób niepełnosprawnych w szkolnej integracji przybywa. Skupiono się w nich na warunkach integracji oraz skuteczności różnych jej form. Jednak, podobnie jak wcześniejsze pytania o wybór między integracją a segregacją, także dyskusja o wartościach nauczania integracyjnego powoli traci na aktualności. Oczekiwania wobec nauczania na miarę XXI wieku są większe: to nie uczeń ma sprostać wymaganiom szkoły, lecz szkoła ma być otwarta na różnorodność, elastyczne dostosowanie metod naucza-

---

¹ Wskaźnik ten jest sumą liczby uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w ogólnodostępnych szkołach podstawowych (34,8 tys.), gimnazjach (23 tys.) i szkołach ponadgimnazjalnych (6,7 tys.) (*Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/12*, GUS, s. 91-95, <<http://www.stat.gov.pl>>).

nia i organizacji szkolnego życia do rozmaitych specjalnych i nie tylko specjalnych potrzeb swoich uczniów. Integracja zmierza bowiem w stronę swej pełnej formy, to jest nauczania w szkole równych szans, tak zwanego nauczania włączającego. Cenne są zatem wszelkie starania, aby zamierzenie to nie miało tylko pozorów realizacji, jakim jest przyjęcie do szkoły masowej uczniów z niepełnosprawnością bez odpowiedniego przygotowania placówki.

Jest to także zadanie dla nauczycieli języków obcych. Nauczyciel filolog uczący w szkole ogólnodostępnej ma sprostać wyzwaniu kształcenia w integracji, troszczyć się o rozwój wszystkich uczniów w klasie językowej, z jednoczesną umiejętnością pracy w różnorodnym poznawczo i rozwojowo środowisku. Nauczyciele języków obcych z jednej strony muszą się więc zmierzyć z koniecznością indywidualnego podejścia, a z drugiej strony z licznymi i trudnymi obowiązkami wynikającymi z realizacji postawy programowej, odpowiedniego przygotowania całej klasy do egzaminów, udziału uczniów w konkursach itd. Umiejętność pogodzenia tych celów jest wyzwaniem mogącym powodować frustrację, nierzadko podejmowanym niechętnie, często z góry skazanym na niepowodzenia, a przynajmniej na znaczne trudności.

W zakresie dydaktyki językowej nauczanie języków obcych dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością doczekało się kilku ujęć. Z perspektywy przygotowania nauczycieli języków obcych do pracy z uczniem niepełnosprawnym zagadnienie to przedstawiła w swej książce Elżbieta Zawadzka-Bartnik (2010). Przykłady innych prac dotyczą kwestii szczegółowych: tyflodydaktyki języka angielskiego (program nauczania dla dzieci niewidomych oraz podręcznik do nauki brajla dla nauczycieli i lektorów języka angielskiego autorstwa Bogusława Marka 2007), dydaktyki nauczania języków obcych uczniów z uszkodzeniami słuchu (Ewa Domagała-Zyśk, Katarzyna Karpińska-Szaj 2011), dysleksji w kontekście nauczania/uczenia się języków obcych (zbiór artykułów pod redakcją Marty Bogdanowicz i Marioli Smoleń 2004).

Ze względu na wspomniane zmiany w kształcie edukacji uczniów z niepełnosprawnością pojawiła się potrzeba refleksji i ba-

dań interdyscyplinarnych w dialogu z dziedzinami, które wnoszą do refleksji glottodydaktycznej nowe inspiracje – akwizycji języka, pedagogiki i pedagogiki specjalnej. W szkołach ogólnodostępnych uczą absolwenci filologii o specjalizacji dydaktycznej i to właśnie oni pracują i będą pracować coraz częściej w coraz bardziej zróżnicowanym środowisku, w którym także uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinien znaleźć swoje miejsce i odnieść korzyści edukacyjne odpowiednie do swoich możliwości. Otwartość nauczyciela-badacza na różnorodność tych propozycji, nieustanne doskonalenie swojego warsztatu w dialogu z innymi dyscyplinami staje się więc kolejnym wyzwaniem badaczy i praktyków.

Celem pracy jest określenie perspektyw i warunków nauczania języków obcych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wynikającymi z ich niepełnosprawności/deficytu, którzy uczą się w środowisku szkół ogólnodostępnych. To zamierzenie ma charakter diagnozy i choć, jak każda diagnoza, nakłada obowiązek obiektywizacji poglądów, to w tak delikatnej i skomplikowanej materii nie sposób całkowicie uwolnić się od własnych przekonań, które mimo zaobserwowanych trudności i przeszkód w realizacji idei nauczania włączającego są wszak prointegracyjne. Przekonanie, że nauczanie języków obcych uczniów z niepełnosprawnością w szkołach ogólnodostępnych nie powinno być nowym eksperymentem oświatowym, a może być rzeczywistą, rzetelną edukacją korzystną dla wszystkich jej uczestników, jest jednak umotywowane, bowiem warunkiem a priori takiego nauczania jest respektowanie prawa ucznia do jego maksymalnego rozwoju, ale na miarę jego możliwości. Przy założeniu, że w edukacji włączającej na lekcji języka obcego powinno się dbać o rozwój wszystkich uczniów w zakresie kształcenia językowego, a także rehabilitacji językowej oraz towarzyszącym nauce dodatkowym wartościom poznawczym i emocjonalnym, nauka języka obcego może być skuteczna zarówno na płaszczyźnie kształcenia językowych kompetencji komunikacyjnych, jak i rozwijania dodatkowych korzyści terapeutycznych. Zatem, problemem nie jest szukanie odpowiedzi na pytanie, czy jest to

możliwe, ale w jaki sposób w warunkach szkół ogólnodostępnych takie zamierzenie zrealizować.

Książka ma charakter monografii. Jej celem nie jest przygotowanie metodyki nauczania języków obcych uczniów z niepełnosprawnością, lecz ustalenie podwalin i wyłonienie perspektyw do jej tworzenia. Pierwsza część niniejszego opracowania zawiera analizę poglądów na temat niepełnosprawności w kontekście edukacji. Jej zamierzeniem jest określenie warunków kształcenia uczniów z niepełnosprawnością w szkołach ogólnodostępnych na tle zamian zachodzących w postrzeganiu niepełnosprawności w ujęciu personalistycznym oraz społecznym i zmieniającej się wobec tego roli szkoły. Celem nauczania jest rozwijanie językowych kompetencji komunikacyjnych, a także rozwijania tak zwanych wartości dodatkowych towarzyszących nauce języka obcego. Dla uczniów z niepełnosprawnością proporcje między celami językowymi a dodatkowymi korzyściami poznawczymi i emocjonalnymi/motywacyjnymi wynikającymi z faktu nauki języka obcego w środowisku szkoły ogólnodostępnej mogą kształtować się odmiennie niż w sytuacji uczniów o niezaburzonym rozwoju. Specjalne potrzeby edukacyjne choć nie implikują zmiany celów nauczania języka obcego, wymagają jednak dostosowania podejścia do specyfiki kształtujących się kompetencji ogólnych i możliwości rozwoju językowych kompetencji komunikacyjnych. Dyskusję pojęcia kompetencji w odniesieniu do niepełnosprawnych uczniów, zwłaszcza uczniów z deficytami języka i mowy, oraz propozycje operacjonalizacji językowych kompetencji komunikacyjnych i kompetencji kluczowych przedstawiono w części drugiej. W niektórych sytuacjach niepełnosprawności terapeutyczne aspekty edukacji językowej mają szczególne znaczenie. Określenie korzyści terapeutycznych możliwych do osiągnięcia poprzez nauczanie języków obcych, na które składają się działania kompensujące utrudnione funkcjonowanie językowo-komunikacyjne oraz działania w kierunku systematycznego rozwijania kompetencji uczenia się języków, są przedmiotem części trzeciej. Ponieważ osiągnięcie wysokich kompetencji językowo-komunikacyjnych nie jest możliwe w każdej sytuacji deficytu rozwojowego, działania

terapeutyczne mogą wtedy świadczyć o efektach nauczania języków obcych uczniów z niepełnosprawnością. Celem czwartej części publikacji jest wskazanie warunków skuteczności nauczania języków obcych w środowisku szkół ogólnodostępnych w ocenianiu formalnym po zakończeniu trzeciego i czwartego etapu edukacyjnego (obowiązkowych egzaminów z języka obcego w gimnazjum i na maturze) oraz w ocenianiu kształtującym. Propozycje narzędzi oceny dodatkowych korzyści edukacyjnych i terapeutycznych kończą tę część.

Przygotowanie niniejszego opracowania zbiegło się w czasie z wdrażaniem zmian w prawie oświatowym i ratyfikowaniem konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Praktycznym wymiarem pracy jest więc przyczynienie się do jak najlepszego przebiegu wprowadzania tych zmian, mających również na celu promowanie nauczania włączającego. Za wcześnie jednak zmierzać do podsumowania badań na temat skuteczności nauczania włączającego w odniesieniu do edukacji językowej. Mimo doświadczeń w nauczaniu dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością w warunkach szkół ogólnodostępnych dopiero od niedawna (moment ten łączony jest z wprowadzeniem pakietu ustaw regulujących ten sposób kształcenia 17 listopada 2010 r.²) można pokusić się o stwierdzenie, że kształcenie to nabiera cech systemowych, a jego przebieg, po pewnym czasie, będzie można podsumować. Niniejsza praca jest więc raczej przyczynkiem do kształtowania edukacji językowej uznawanej często za wyjątkowo trudną, zwłaszcza w przypadkach niepełnosprawności związanych z niedoborami języka ojczystego.

---

² Uregulowania prawne przedstawiono w pierwszej części książki w podrozdz. 2.3.2.